

94(477) 08(082)

В 42

ВІЙНА В ІСТОРИЧНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ

**Матеріали всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 66-й річниці Перемоги,
20-річчю Незалежності України
(Кривий Ріг, 22 квітня 2011 р.)**

Товстоляк Н.М.,

к.і.н., доц. кафедри історії України,

Криворізький державний педагогічний університет

КАЧАНІСЬКА САДИБА В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (ЗА СПОГАДАМИ СТАРОЖИЛІВ)

Вже понад 200 років існує на Чернігівщині славнозвісна Качанівська садиба, власниками якої були визначні постаті нашої історії – президент Малоросійської колегії фельдмаршал П.О. Рум'янцев–Задунайський, родина діячів українського національного

відродження та меценатів дворян Тарновських, підприємець та меценат П.І. Харитоненко та його родина. У XIX–XX ст. садиба була відома як визначний український історико-культурний осередок. У радянські часи у садибі розташовувались дитячі та лікувальні установи. Нібито кожний період історії садиби вивчений достатньо, але як то не дивно звучить, історія качанівської садиби періоду українських національних змагань 1917–1920 рр. та німецько-фашистської окупації Чернігівщини 1941–1943 рр. залишається таємницею до сьогодні. Під час роботи у Національному історико-культурному заповіднику «Качанівка» нами було зібрано спогади місцевих жителів про період німецької окупації та післявоєнні роки, але навіть ті, хто жив тоді поряд із садибою, відповідають коротко: «Нам не можна було туди ходити». У нашому повідомленні ми використали свідчення місцевих жителів, сподіваючись, що у подальшому історія садиби часів Великої вітчизняної війни буде написана.

З 1920-х–до червня 1941 рр. у качанівському палацово-парковому комплексі змінилися кілька власників: дитяче містечко ім. Воровського для колишніх безпритульних (закрите у часи голодомору 1932–1933 рр.), військова частина (1934 р.), республіканський санаторій для колгоспників (1935–1941 рр.). У перші місяці Великої вітчизняної війни німецькими бомбардувальниками було скинуто кілька бомб, але палац не зазнав руйнування. З 25 липня по 7 вересня у Качанівці розташовувався військовий евакогоспіталь № 2030 [2, с.60].

У середині вересня 1941 р. Качанівка була окупована німецькими військами. Як згадують старожили, представниками німецької окупаційної влади місцевим жителям під загрозою кари було наказано повернути все, що було розкрадено з садиби у радянські часи. А повертати було що: останні власники садиби, Олена Павлівна та Михайло Сергійович Оліві, були відомими колекціонерами мистецьких творів зокрема іконопису, срібла, західноєвропейського та російського мистецтва, порцеляни, меблів, скульптури тощо. Інвентарі садиби на 1 березня 1918 р. називають 956 предметів із срібла, 193 картини в палаці та 88 картин, які М. С. Олів привіз з Петрограду у 1917 р. з надією зберегти від націоналізації [2, с.107]. Сталося навпаки: столичні скарби Оліві були передані до музеїв, качанівські – поступово розтягнуті місцевим населенням по своїх домівках або знищені. У 1941 р. у відповідь на наказ німецької адміністрації місцеве населення, побоюючись покарання, не повертало речі, а знищувало. Старожили згадують, що на наступний день після наказу у сусідніх із садибою ставках на поверхні води плавали меблі, картини, більш важкі речі потонули.

У садибі було організовано охорону, а потім у палаці з'явилися нові мешканці: діти-підлітки та дорослі у німецькій військовій формі, за словами селян, німецькі офіцери вільно розмовляли російською, на формі у них їм запам'яталися черепа, подвійні стріли, що свідчило про належність до військ СС. Підлітки були радянськими, на думку Г. А/ Петренка, головного зберігача фондів Національного історико-культурного заповідника «Качанівка», під час німецької окупації у Качанівці розміщувалася школа військово-прикладного виховання для дітей німецького походження з України (фольксдойче) або (за іншими свідченнями) палац використовувався як будинок літнього відпочинку для дітей німецьких колоністів [2, с.61].

Обидві версії мають місцеве підґрунтя: у середині 70-х рр. XVIII ст. на Чернігівщині неподалік Бахмача було створено 6 німецьких поселень, переважно із Франкфурту та Данціга, найкрупнішими з них були Біла Вежа та Грос-Вердер, нащадки німецьких переселенців проживали в цих поселеннях на початку Великої Вітчизняної війни. Відомо також, що з листопада 1942 р. частину чернігівських земель окупаційна влада почала заселяти німецькими колоністами з Волині та інших місцевостей.

У часи окупації було відновлено службу в садибній церкві Георгія Хозевіта. Церкву закрили в 20-ті рр., до 1941 р. у ній був клуб. Жителька с. Качанівки Оксана Данилівна Музиченко згадувала, під час німецької окупації у церкві правив священник І. І. Смі-

ловський, який не користувався авторитетом, тому що зловживав спиртним. Жив він у одному будинку з Оксаною Данилівною, лише з іншого боку. У тому ж будинку була і підпільна друкарня, де українські патріоти друкували листівки [3, с. 95]. Розповідають, що за німців у Качанівку приїхав М.С. Олів, щось шукав та розкопував у парку.

Неподалік Качанівки у лісних масивах діяли партизанські загони, які входили до партизанського об'єднання О. В. Федорова. Партизаном був батько бібліотекаря заповідника «Качанівка» Людмили Марківни Коляди (Топчій). Зі слів батька вона згадувала, що напередодні окупації деякі цінні речі з палацу місцеві жителі вивезли з палацу та заховали у віддаленому урочищі. Великих німецьких гарнізонів поблизу не було, німці намагалися не заглиблюватися у ліси, їх увага була зосереджена на забезпеченні надійного залізничного руху. Саме партизани врятували від вибуху качанівський палац, який німці замінували під час відступу у вересні 1943 р. Запеклих боїв за визволення Качанівки від німецько-фашистських загарбників не було, 14 вересня 1943 р. частини 60-ї армії Центрального фронту визволили Ічню, продовжили рух на крупний пункт оборони німців Прилуки. 16 вересня мешканці Качанівки побачили на шляху до Іванці та Прилук радянські війська.

Значна частина населених пунктів була знищена фашистами та постраждала під час наступальних боїв, тому палацовий комплекс, який повністю зберігся у чудовій та відносно спокійній місцевості, командуванням армії був відданий під розташування госпіталю військової частини № 25060. Значний інтерес представляють спогади жителя с. Парафіївка Анни Євдокимівни Гудзій (Жадовець), яка молодою дівчиною почала працювати нянею у госпіталі, лікувалася про важкопоранених воїнів [4]. Вона згадувала, що госпіталь почав працювати на початку 1944 р. Всього було 5 відділень, майже всі кімнати палацу були палатами для поранених, меблів майже не було, люди лежали на матрацах на полу, лише деякі – на дерев'яних тапчанах. У підвалі палацу стояли котли, топили їх дровами, які заготовляли тут же в парку, але зимою було так холодно, що коли мили підлогу, вода замерзала на ній. Приміщення освітлювалися переважно керосиновими лампами, у колишній панській електричній встановили автономний пристрій, який давав електриструм. Поранених було дуже багато.

Усі будівлі палацового комплексу були зайняті. У домі садівника та каретній були палати відділення № 5, у колишній псарні була влаштована лабораторія та кіоск. У домі управляючого розміщувалася адміністрація госпіталю, у підвалах цієї споруди працювали пекарня та пральня. У колишньому корівнику жили робітники госпіталю. У північному флігелі у великій кімнаті була операційна, ампутовані лікарями кінцівки ховали в ямі неподалік від операційної (біля великого дерева). Поряд з операційної була перев'язочна, а далі – післяопераційні палати. Померлих поранених ховали у парку біля кургану Г. Честахівського, зараз там встановлено надгробки, але прізвищ немає.

У палаці в знаменитих парадній і дальній та лицарській залі були влаштовані і дальні для поранених, які могли пересувалися самостійно. У колишній кімнаті-скарбниці влаштували радіовузлу, поряд з ним – кімната для медсестер та 2 палати. На північ від ліпньої зали розташовувалася перев'язочна, під парадними сходами – гардероб. З панських часів чудом збереглися рояль та великий старовинний буфет.

26 листопада 1945 р. Чернігівський облвиконком і обком партії прийняли рішення № 1682 «Про відновлення качанівського курорту для лікування інвалідів Вітчизняної війни офіцерського складу». У качанівській садибі лікувалися люди, військові подвиги яких та життєва доля ще за їх життя стали легендами. Мій друг, відомий поет Олександр Михайлович Ахмет, згадував романтичну історію одруження його батьків [1]. Розвідувально-диверсійна рота його батька, Миколи Ахмета, у Судетській Чехії у нерівному бою була розбита німцями, чотирьох поранених фашисти розстріляли та присипали землею. Вночі місцеві жителі розкопали яму, щоб по-людськи поховати померлих. Тяжко поранений М. Ахмет був ще живий. Йому довелося довго лікуватися, у Качанівці він зустрів свою

долю: молода та вродлива українка Валентина Топчій працювала продавцем у невеличкій санаторній крамниці. Їй теж він подобався, але потрібно було заручитися дозволом батьків. Одного разу ввечері він ліг на поріг її хати, казав, що не встане, поки Валя не надасть згоди стати його дружиною. Так щасливо поєдналися долі двох людей різних національностей. Серед тих, хто лікувався в Качанівці були й сучасні ветерани війни – мешканці Кривого Рогу, тому збір спогадів ветеранів має бути продовжений.

Отже історія палацово-паркового комплексу качанівської садиби, як й інших, що збереглися до нашого часу, представляє значний дослідницький інтерес не лише за часи її існування як дворянського маєтку. В радянські часи у садибі розташовувалися різні заклади та установи, діяльність яких майже не вивчена. У них жили та працювали люди з дивовижними долями та біографіями, що віддзеркалювали історичну епоху складного ХХ ст. Ще живі люди, які були безпосередніми учасниками подій, тому одним із завдань істориків, краєзнавців залишається пошукова робота серед населення, фіксування усних спогадів, пошук в архівах документального підтвердження фактів та легенд, яких дуже багато.

Література та джерела:

1. Ахмет О. М. Лист до Н. М. Товстоляк від 4 січня 2007 р. – Особистий архів Н. М. Товстоляк.
2. Качанівка: Фотоальбом-хроніка (літературно-мистецьке видання) / Автори-упорядники: Г. Петренко, І. Шевченко, А. Лихвар, О. Петренко, Т. Шевченко. – К., 2008. – 139 с.
3. Петренко О. М. Спогади старожилів як джерело до вивчення палацово-паркового ансамблю «Качанівка» / О. М. Петренко // Дворянські садиби як осередки культурно-мистецького та духовного життя XIX–початку ХХ століття : Матеріали міжнародної наукової конференції 6–7 вересня 2007 р. до 230-річчя заснування качанівської садиби та 170-річчя від дня народження В.В. Тарновського (молодшого). – Качанівка, 2010. – С. 89–99.
4. Спогади А. Є. Жадовець (Гудзій). – Особистий архів Н. М. Товстоляк. – 2 арк.

Третьак М. О.,
студентка групи ІПС-10,
Криворізький державний педагогічний університет.
Наук. кер.: к. і. н., доц. Печеніна Н.А.

«І ТИХ, КОГО НЕМА В ЖИВИХ, ЗАВЖДИ ЩОБ ПАМ'ЯТАЛИ» (ДРУГА СВІТОВА В ЖИТТІ ПАВЛА ПІХОТИНА)

Події Другої світової війни – воєнні та партизанські дії на території України, діяльність підпілля, роботу населення в тилу – добре висвітлено в історичній літературі. Останнього часу надруковано й численні спогади учасників тих подій. Вивчення долі окремої людини було й завжди залишається в центрі уваги дослідника, що і надає актуальності нашій розвідці.

Багато наших співвітчизників воювали далеко від рідного краю. Одним з таких ветеранів Другої світової та Великої вітчизняної воєн був долинчанин Піхотін Павло Васильович, який пройшов нелегкий і довгий шлях Монголії, Великого і Малого Хінганів [4, с. 1]. Народився він 4 вересня 1924 року в селі Мазурівка Новгородківського району Кіровоградської області, згодом переїхав в селище Інгуло-Кам'янка.

20 червня 1941 р. Павло закінчує 8 класів Інгуло-Кам'янецької середньої школи та вступає в дворічну школу сільського господарства міста Бобринець, що на Кіровоградщині. Проте вчитися йому не довелося в зв'язку з початком Вітчизняної війни. З серпня 1941 р. по грудень 1943 р. Павло знаходився вдома на тимчасово окупованій німцями території, а в 1943 р. вступає до лав Радянської Армії.

З Новгородківського району Павла Васильовича разом із десятима хлопцями, такими ж «зеленими і необстріляними», як і він, направляють у тил для навчання військової справи [4, с. 1]. А вже звідси юнак потрапляє на Далекий Схід. Із лютого 1944 р. по вересень 1944 р. він знаходиться в 9-ому стрілковому запасному полку Забайкаль-